

Значението на свободата на словото и медиите в борбата с корупцията

22-23 октомври, 2003 г.

Радисън САС Гранд хотел, София

Резюме на дискусиата

“В страни като България, където има явно несъответствие между деклариран приходи и имущество, трябва да се въведе законова мярка, предвиждаща конфискация на имуществото при невъзможност да се докаже неговия произход”, заяви на семинар в София съдия Ева Жоли, разследвала финансови злоупотреби от десетки милиони долари във Франция.

Семинарът за ролята на медиите в противодействие на корупцията, организиран от *Коалиция 2000* със съдействието на Посолството на Кралство Норвегия в България, се проведе на 22 и 23 октомври 2003 г. Български и норвежки разследващи журналисти и медийни специалисти обсъдиха ролята на разследващата журналистика за разкриване на особено тежки случаи на корупция, както и правото на достъп до информация.

Във встъпителното си слово **съдия Ева Жоли** подчерта, че международната престъпност и свързаната с нея корупция придобиват все по-широки очертания и борбата с тях изисква още по-радикална политика и нов тип съюзи. Медиите са важна институция в този процес. Ролята им се състои във възпитаването на нетърпимост към корупцията по високите етажи на властта и в оказването на натиск върху правителствата за прекратяване на корупцията сред висшите държавни служители. Съдия Жоли се спря и на проблемите, стоящи пред разследващата журналистика, като не маловажен сред тях е оскъпяването на разследванията. Ролята на медиите в борбата срещу корупцията не е ясно очертана и поради опасността от подкупност в средите на самите журналисти.

Посланик Ролф Балцерсен приветства участниците и се спря на все-по интензивното българо-норвежко сътрудничество, в което съществена роля играят изпълняваните от ЦИД проекти.

Константин Паликарски представи резултатите от работата на правителствената Комисия за противодействие на корупцията, ръководена от министъра на правосъдието, както и редица нови подходи за информиране на обществото за дейността на комисията.

Проф. Руне Утосен от Университета в Осло се спря на начините, по които журналистиката може да се бори с корупцията и да демаскира други “болести” на обществото. Въпросът бе зададен в общ план, но отговорите бяха групирани в зависимост от анализите на специфичните фактори. Проф. Утосен разказа за най-големия корупционен скандал, засягащ норвежката петролна компания Statoil/Тр и за неговото отразяване като пример за качествена журналистика. Разкритията за скандала бяха направени от финансовия вестник Dagens Naeringsliv.

Едно от нещата, на които проф. Утосен наблегна, бе че демократичността и

отвореността на обществото представляват определено предимство, но не могат автоматично да премахнат корупцията. Прозрачността в обществото улеснява разкриването на злоупотребите, но алчността винаги ще подтиква хората към злоупотреби със служебното положение. Един от ключовите въпроси в борбата на медиите срещу корупцията е този за собствеността. Медийни магнати като Робърт Мърдок и Силвио Берлускони използват властта си над медиите в свой собствен, а не в обществен интерес, нито заради демокрацията и свободата на пресата. Наблюдаваме как в глобален мащаб корпорациите се разрастват все повече и повече, поглъщайки по-малките медии.

Що се отнася до законодателството, което би осигурило съществуването на разследващата журналистика, то трябва да включва: 1. закони за противодействие на корупцията 2. закони за свободния достъп до информацията. В Норвегия още от 1970 официално е признато правото на гражданите да следят работата на общинската и държавна бюрокрация. Независимо от слабостите си, законът неколккратно е давал възможност на норвежки журналисти да правят разкрития за корупция и злоупотреба със служебното положение на държавни служители. Законодателството срещу клеветата е решаващо за журналистическата ефективност, но е и най-често използваното средство за сплашване на журналисти след физическото посегателство. От принципна гледна точка тези закони ограничават свободата на словото. Най-опасна е комбинацията от закони, които могат да бъдат използвани користо, и корумпирана съдебна система.

В отношенията журналистика-корупция съществува *морална дилема* на поне три нива: 1. в правителствените среди 2. в сферата на бизнеса 3. сред журналистите. Трябва да се обърне внимание на нуждата от единен етичен кодекс и орган, който да следи за ефективното му прилагане. Всички форми на разследващата журналистика трябва да вземат предвид някои етични въпроси, например: защитата на източниците на информация; задължението медиите да не се произнасят, преди съдът да е издал присъда по даден случай; борбата с корупцията сред самите журналисти.

Красимир Добрев, разследващ журналист от вестник “Сега”, се спря на пречките пред разследващата журналистика. “У нас дейността на разследващите журналисти има сходни елементи с дейността на полицията и прокуратурата, които обаче разполагат с много повече правомощия. И въпреки това, разследващата журналистика е много по-ефективна от законодателната инициатива например”, каза г-н Добрев. Той се спря на субективните причини за наличието на слабост в българската разследваща журналистика, сред които информационната среда и закони; източниците на информация; законодателното уреждане на престъпленията “обида” и “клевета”, както и сериозните проблеми, с които се сблъскват разследващите журналисти в провинцията.

“Балансът между правото на уважение към доброто име и свободата на изразяване все още не е намерен”, каза **Ясен Бояджиев**, програмен директор на Инфо радио. Той постави няколко паралелни примера за състоянието на разследващата журналистика у нас и по света. Г-н Бояджиев изрази мнението, че е крайно време разпоредбите за търсене на наказателна отговорност за обида и клевета да бъдат отменени и за тях да се търси само гражданска отговорност. Санкциите трябва да са пропорционални на нанесената вреда, както е навсякъде по света. Законодателството срещу обида и клевета не би трябвало да осигурява защита на хора на държавна и обществена служба, тоест да отпадне възможността за ползване на имунитет, препоръча г-н Бояджиев.

“Саморегулацията и самосъзнанието за собствената отговорност от страна на медиите е не само дълг към тяхната аудитория, но и защитен механизъм”, заключи той. **Васил Василев**, представител на Български адвокати за човешки права, очерта редица реални параметри в работата на разследващите журналисти и медиите като цяло. На първо място той обърна внимание на средата, в която работят разследващите журналисти в България и особено – на липсващата логична връзка между разследващите журналисти и полицията и прокуратурата, които би трябвало да поемат разследването. Публикацията често става повод за преследване не на обекта, а не на автора на статията. “Полицията и прокуратурата симулират борба с корупцията”, каза г-н Василев, а в крайна сметка делата, образувани по публикации в пресата, най-често завършват с оправдателни присъди. На практика няма оперативен орган, който да има възможност да се бори с корупцията в съдебната система.

Друга основна теза на г-н Василев беше, че в България няма и не може да има икономически независими медии. В тази връзка, разследващите журналисти трябва да осъзнаят своя интерес като гилдия и да се борят за създаването на правила, които да ги защитават от собствените им работодатели.

В сесията, озаглавена “Как оцелява разследващата медия”, **проф. Руне Утосен** изрази мнение, че основната пречка пред развитието на разследващите медии е липсата на адекватно законодателство, което да предотврати монополизирание на пазара в условията на пазарна икономика. В подкрепа на твърдението, че е все по-трудно медиите да оцеляват при пазарна икономика той посочи, че могъщите западни компании, които се занимават с шоу бизнес и притежават най-големите печатни издания, инвестират много повече в развлекателна, отколкото в разследваща журналистика. Според него държавата също трябва да участва в субсидирането на медиите, за да защити журналистиката от промените в пазара.

Станимир Вългенов, разследващ журналист във вестник “24 часа”, сподели два важни урока, което е научил по време на дългогодишната си работа в българските печатни издания: 1) колкото по-ясно е за кого и при какви правила работи журналистът, толкова по-безопасно и успешно ще е неговото разследване; 2) материалът, който не съдържа всички заключения от изнесените факти, т.е. “не стига до края”, е гаранция за оцеляването на журналиста. Г-н Вългенов показва нагледно методите си на разследване като представи един от казусите, поместени в новата му книга.

Зоя Димитрова, журналист и председател на Асоциацията на разследващите журналисти в България, изтъкна, че корупция съществува и вътре в самите медии, но те все пак са единствената възможност за разобличаване на случаи на корупция в нашата страна. Според нея изключително важно е отношението между журналистите и техните работодатели. В България не съществува социална регулация и медиите зависят силно от пазара, т.е. невъзможно е даден журналист да направи разследване за корупция срещу собствения си работодател. Често материали на журналисти са спирани от публикуване и не съществува механизъм, напр. сдружение, което да може да влияе върху политиката на печатните издания, за да надделее истината над интереса от печалба. В тази връзка не трябва да се допуска инкриминирането на журналисти в Наказателния кодекс, добави г-жа Димитрова.

Дългогодишният кореспондент на радио Свободна Европа и вестниците Континент и Дневник **Румяна Емануелиду** говори за трудностите, които среща в разследванията си в условията на доста по-различния локален пазар (Бургас). Според нея в провинцията много по-често се публикуват платени материали. Тя разказа и за конкретни свои разследвания срещу силови групировки, когато е била заплашвана и животът ѝ е бил в

опасност, но властите не са й оказали помощ, а напротив, били са на страната на групировката.

В заключение Георги Апостолов обобщи, че за да оцелее разследващият журналист в България са необходими 3 важни условия:

- подкрепа от страна на собственика на медията
- съдействие от полицията
- адекватна помощ от страна на държавните органи

В последвалата дискусия **Теодора Върбанова**, секретар на Медийната експертна група към *Коалиция 2000*, постави въпроса за мястото и ролята на интернет за оцеляване на разследващата журналистика. Тя изрази мнение, че глобалната мрежа предоставя практически неограничени възможности за всеки журналист да публикува онези свои материали, които не са били допуснати в печатните медии. **Ева Жоли** допълни, че достъпа до интернет е от голяма важност в страни, където не съществува свобода на словото, защото това се оказва единственият начин истината да достигне до повече хора. Тя се обърна към участниците в панела с призив разследващите журналисти в България да се обединят и да издават своя собствена медия, за да си осигурят максимална независимост. **Бойко Тодоров** потърси мнението на участниците по въпроса за механизмите за правна защита според международните конвенции, към които България е страна. В отговор **г-жа Жоли** каза, че има информация за случаи, в които властите ни са действали в противоречие с разпоредби на Конвенцията на ОИСР, а **Милена Димитрова**, разследващ журналист на свободна практика, разказа за случай, при който журналист е бил осъден, въпреки изнесената истина за извършените нарушения. **Проф. Милко Петров**, преподавател във Факултета по журналистика и масови комуникации в Софийския университет, предложи създаването на специален фонд, както и на професионални организации, които да се ангажират със защитата на разследващите журналисти.

Гледната точка на администрацията по отношение на правото на обществото на достъп до информация за работата на администрацията в Норвегия беше представена от г-жа **Катрин Шеланд**, дългогодишен радио журналист, понастоящем директор на информационния отдел на Министерството на правосъдието и полицията на Норвегия. Тя се спря на няколко проблема, свързани с достъпа до информация, сред тях търсенето на документи, които представляват вътрешна или засекретена информация, комуникацията по електронен път, която по начало има по-неформален характер, изискванията за повече секретност при комуникацията с чуждестранни партньори и прехвърлянето на част от услугите, предлагани от публичния сектор, към компании от частния.

Г-жа Шеланд подчерта, че освен пасивното право на достъп до информация, в Норвегия съществуват активни изисквания за предоставяне на информация на обществото. Г-жа Шеланд очерта някои конкретни принципи, чието спазване би повишило ефективността на комуникацията между публичния сектор и гражданите. “Правото на достъп до информация е запазена марка на добрата публична администрация¹”, обобщи тя и напомни, че служителите в общественния сектор трябва да бъдат непрекъснато обучавани в това, че предоставянето на достъп до информация е основен демократичен инструмент.

¹ The right for public information is a trademark for sound public administration

“Отстояването на правото на информация е нещо, което трябва непрекъснато да бъде постигано, доказвано и да се борим за него”, каза **Гергана Жулева**, изпълнителен директор на Фондация “Програма “Достъп до информация”. Тя представи основните направления на Програмата и очерта най-важните проблеми на достъпа до информация, сред които: обхвата на документите, които се определят като публична информация; субектите, които имат правото на публична информация; институциите, които трябва да предоставят достъп до такава информация, и упълномощените лица, които могат да вземат решение по тези въпроси, както и законовите ограничения за достъп до информация.

Г-н Филип ван Никерк, консултант по въпросите на доброто управление и борбата с корупцията и разследващ журналист, работил за *Mail & Guardian*, *The Boston Globe*, *The Globe and Mail* (Toronto), *de Volkskrant* (Amsterdam), и *The Observer* (London), разкри казуси от своята практика, свързани с големи случаи на корупция. “Корупцията е глобална заплаха”, каза г-н Никерк. “Журналистите са тези, които трябва да си сътрудничат в разследванията и да обменят информация, но проблеми като прането на пари и корупцията не могат да бъдат решени дори от най-силната медия”. Важната роля на журналистите в борбата с корупцията е да извадят на светло случаите на злоупотреба с огромни суми на високи нива във властта. В заключение, г-н Никерк изрази позитивната преценка от досегашния си опит, че правителствата са тези, които в крайна сметка рано или късно отговарят за своите дела.

Г-жа Анне Мете Дирнес, заместник главен секретар в Министерството на правосъдието на Норвегия, обобщи дискусиата по време на двата дни на семинара, като отново подчерта важната роля, която медиите играят в борбата с корупцията. Като страничен наблюдател, тя сподели, че винаги е считала журналистите за естествени съюзници и партньори на прокурорите в борбата с корупцията, тъй като често именно журналистите са тези, които осветляват случаи на корупция. Важното е отговорните институции да признаят и приемат тази роля на медиите.